

№4
2024

ÓZBEKSTAN MÁMLEKETLIK KONSERVATORIYASÍ
NÓKIS FILIALÍ

MUSIQA VA SAN'AT AXBOROTNOMASI | ВЕСТНИК МУЗЫКИ И ИСКУССТВА | BULLETIN OF MUSIC AND ART

MUZÍKA HÁM KÓRKEM ÓNER XABARSHÍSÍ

ILIMIY - METODIKALÍQ JURNAL

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ
BILIMLENDIRIW, ILIM HÁM INNOVACIYALAR
MINISTRILIGI
ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ MÁDENIYAT
MINISTRILIGI
ÓZBEKSTAN MÁMLEKETLIK KONSERVATORIYASÍ
NÓKIS FILIALÍ**

MUZÍKA HÁM KÓRKEM ÓNER XABARSHÍSÍ
Ilimiy-metodikaliq jurnal

MUSIQA VA SAN'AT AXBOROTNOMASI
Ilmiy-uslubiy jurnal

ВЕСТНИК МУЗЫКИ И ИСКУССТВА
Научно-методический журнал

BULLETIN OF MUSIC AND ART
Scientific-methodical journal

№ 4/2024

SHÓLKEMLESTIRIWSHI:

Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nókis filiali

Bas redaktor: – Allanbaev Rudakiy, professor

Juwaplı xatker: – Kamalova Difuza, *filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktori, docent.*

REDKOLLEGIYA AĞZALARI:

OZODBEK NAZARBEKOV – Ózbekstan Respublikası Mádeniyat ministri, professor;

AZIZBEK TURDIEV – Ózbekstan Respublikası Oliy Majlis Senatının jaslar, mádeniyat hám sport máseleleri komiteti baslıǵı orınbasarı, filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktori (PhD);

BEGIS TEMIRBAEV – Qaraqalpaqstan Respublikası Mádeniyat ministri, docent;

KAMOLIDDIN URINBAYEV – Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası rektori, docent;

OMONILLA RIZAEV – kórkem ónertanıw ilimleriniń kandidati, professor;

HIKMAT RAJABOV – professor;

ORAZALI TOSHMATOV – professor;

BAXT AZIMOV – pedagogika ilimleri kandidati, docent,

MUHABBAT TOLAXOJAEVA – kórkem ónertanıw ilimleriniń doktori, professor;

MARFUA XAMIDOVA - kórkem ónertanıw ilimleriniń doktori, professor;

BOLTABOY SHODIYEV - kórkem ónertanıw ilimleriniń doktori;

OZODA TOSHMATOVA - kórkem ónertanıw ilimleriniń doktori, professor;

SAYYORA ĞAFUROVA – professor;

OYDIN ABDULLAEVA – professor;

IRODA MIRTALIPOVA – kórkem ónertanıw ilimleri boyınsha filosofiya doktori (PhD);

PARAXAT MAMUTOV – kórkem ónertanıw ilimleri boyınsha filosofiya doktori (PhD);

QURBANBAY JARIMBETOV – filologiya ilimleriniń doktori, professor;

ALIMA BERDIMURATOVA – filosofiya ilimleriniń doktori, professor;

ZIYADA BEKBERGENOVA – filologiya ilimleriniń doktori (DSc), professor;

ALIMA PIRNIYAZOVA – filologiya ilimleriniń doktori (DSc);

YUSUPOV QONÍSBAY – pedagogika ilimleriniń doktori (DSc), professor;

UTEBAEV TAJIBAY - pedagogika ilimleriniń doktori (DSc), professor;

SEYTKASIMOV DAULETNAZAR - pedagogika ilimleriniń doktori (DSc);

ARTÍQBAY EREJEPOV – pedagogika ilimleri boyınsha filosofiya doktori (PhD), docent;

JAÑABAY MARZIYAEV – filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktori (PhD), docent;

Jurnal qaraqalpaq, ózbek, rus hám ingliz tillerinde jılına 2 márte basıladı. Jurnal Ózbekstan Respublikası Prezidenti Administraciyası janındaǵı Málimleme hám ǵalaba kommunikaciýalar agentligi tárepinen mámleketlik dizimnen ótkerilgen. №047569 4-oktyabr, 2022-jıl.

Ózbekstan Respublikası Joqarı Attestaciya Komissiyasınıń 2024-jıl 30-iyuldaǵı 358-sanlı qararı tiykarında jurnal 17.00.00-Kórkem ónertanıw ilimleri jónelisi boyınsha dissertaciya nátiyjelerin baspadan shıǵarıw ushın arnalǵan jetekshi ilimiy jurnallar qatarına kiritilgen.

Redaksiya mánzili: Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nókis filiali Turan oypatı 29-jay.

E-mail: ozdknf@edu.uz, UZDK_Nukus@exat. Tel:551020540 Veb-sayt: <https://science.uzdknf.uz/>

ISSN-2181-4112

QARAQALPAQ MUZIKA MÁDENIYATINDA DEMLI ÁSBAPLAR

Áliev N.Ğ.

Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nókis filiali

Annotaciya: bul maqalada jer júzindegi áyyemgi hám házirde bizge málim bolğan demli saz ásbaplarınıń tariyxı haqqında sóz etiledi. Sonıń menen bir qatarda milliy demli saz ásbabı shıńqobız tariyxı hám basqa milletler saz ásbaplarınan ayırmashılıǵı haqqında ayıladı. Demli saz ásbapları Aziya klassik hám xalıq muzıkasında túrlishe qollanıladı, sol sebepli de kórkem óner hám xalıq ásbapları arasındagı parq mudamı kózge taslanadı. Kóplegen Aziya milliy mádeniyatlarında demli ásbaplar tek ǵana diniy dástúrlerde emes, bálki túrli social sharayatlarda da qollanıladı. Maqalalda muzıka mádeniyatında demli ásbaplardıń usınday ózgeshelikleri sóz etilgen.

Gilt sózler: muzıka mádeniyatı, demli ásbaplar, goboy, fleyta, klarnet, olifant, zurna, ustashılıq, tariyx.

Аннотация: В этой статье идет речь про истории от самых древнейших и сегодня нам известных духовых инструментах во всём мире. А так же про национального музыкального инструмента шынкобыз и разлишие других национальных музыкальных инструментов. Духовые инструменты в классических и народных музыках в азии применяются по разному по этому в искусстве и народных инструментах разница очень заметно. Культуре во многих азиатских стран духовые инструменты не только религиозных праздниках а сыграет огромный роль в социальный жизни стран. Разнообразие духовых инструментах музыкальном культуре.

Ключевые слова: музыкальная культура, духовые инструменты, гобой, флейта, кларнет, олифант, зурна, мастерство, история.

Abstract: This article is about the history of the most ancient and today known to us wind instruments in the world. And also about the national musical instrument shynkobyz and the variety of other national musical instruments. Wind instruments in classical and folk music in Asia are used differently, so in art and folk instruments the difference is very noticeable. In the culture of many Asian countries, wind instruments not only religious holidays but also play a huge role in the social life of countries. The variety of wind instruments in musical culture.

Key words: musical culture, wind instruments, oboe, flute, clarinet, oliphant, zurna, skill, history.

Kirisiw: Dúnyada demli ásbaplarınıń áhmiyetin túsiniw ushın, eń dáslep, olar qollanılatuǵın social kontekstlerdiń júdá túrliligin biliwimiz kerek. Qanday

ásbaplar shertiledi, olardı kim shertedi hám ne ushın? Bul maqalada biz dúnyanın túrli mádeniyatlarında demli ásbapların funkciyaları hám tımsallıgın kórip shıgamız. Keyinirek, demli ásbapların tarqalıwında ushırasatuğın mádeniyatlar arasındagı ayırım qatnaslardı kórip shıgamız. Aqır-aqıbette, demli ásbapların dekorativ tárepleri kórip shıgıladı. Tórende illyustraciya retinde usınıs etilgen ásbaplar keń diapazonnan múmkinshiligi barınsha keń tańlawdı támiyinlew ushın saylanğan.

Tiykargı bólim: XVIII ásir aqırında barmaq hám intonaciya menen baylanıslı túrli qıyınshılıqlardı jeńillestiriw ushın qosımsha basqışlar (klavishler) engizildi. Bárinen burın ashıq hám jabıq basqışlar (klavish) ásbaplarğa aylanalarda kesilgen sańlaqlar yamasa ásbap korpusın tokar úskenesinde aylantırğannan keyin qalğan ağash dásteler arqalı kirgiziledi. XIX ásirde birinshi shereginde basqışlar (klavishler) sanı kóbeygenligi sebepli, bul túrdegi bekkemlew qurılımları ushın bargan sayın qolaysız bolıp qaldı. Basqışlar (klavishler) ushın ornatqış óz ishine alğan mıs erler, aldın fagotlardagı, keyin bolsa basqa ağash demli ásbaplarındagı ağash dástelerdi almasdı. Basqışlardı bekkemlewde bul eki usılı aqır-aqıbet tuwrıdan-tuwrı ağashqa ornatılğan metall ústinler járdeminde almasdırıldı. Bunnan tisqari, Teobald Byom sıyaqlı XIX ásir reformashıları ásbaptıń dizaynına túpten ózgerisler kirgizdi, bul bolsa bir-birinen azmaz aralıqta jaylasqan tesiklerdi bir waqtınıń ózinde jabıw imkaniyatın berdi.

Kóplegen Aziya milliy mádeniyatlarında demli ásbaplar tek gána diniy dástúrlerde emes, bálki túrli social sharayatlarda da qollanıladı. Tayvanda Konfuciydıń tuwılğan kúni húrmetine kese nay (di) hám erkin qamıslı garmonika (sheng) shertiledi. Qıtay usılınan yoshlanğan Yapon imperatorlıq dástúr muzıkası, sonıń menen birge, nay hám garmonikadan, sonıń menen birge, goboydan (xichiriki) paydalanadı. Qıtaydıń Tibet avtonom wálayatında buddist xristian monaxlardıń qosıq aytıwı túrli demli ásbapların shertiw menen birge keledi, olardan eń ájayibi uzın mıs shúberekli dung bolıp tabıladı. Tesigi tarayğan bul tegis, tábiyiy shaqlar uzınlıgı shama menen 5, 5 nan 10 futqa shekem (1, 7 den 3 metrge shekem) yamasa onnan da uzınlaw bolıp, geyde ańsat alıp júriw ushın tartıp alınatuğın bólimlerge bólinedi; olar qosıqshıǵa dron retinde xızmet etedi. Tibet diniy orkestrlarındaǵı birden-bir jeke saz ásbap retinde eki jarıqlı rgya-gling³ bolıp esaplanadı, ol qosıqlarǵa kirisiw hám intermediyalardı atqarıw ushın qollanıladı.

Demli saz ásbapları Aziya klassik hám xalıq muzıkasında túrlishe qollanıladı, sol sebepli de kórkem óner hám xalıq ásbapları arasındagı parıq mudamı da anıq bolabermeydi. Mısal ushın, Qıtayda kese naylardı zamanagóy xalıq ansambllarında, sonıń menen birge, dástúriy hám jergilikli teatr

³ Rgya gling, gyalıng, gya ling, jahlin, jah-lin, jahling yamasa jah-ling, tibet muzıkasınıń dástúriy qos qamıslı saz ásbabı bolıp tabıladı.

orkestrlarında atqarıwǵa boladı. Paydalanıwdıń bunday túrliligi óndiriske óz tásirin ótkerdi: nay ele de dástúriy muzıka ushın hár qıylı usıllarda jaratılǵan bolsada, kópshiligi házirde kontsert zalında paydalanıw ushın birdey temperamentga iye. Xalıq saz ásbapları basqa mámleketlerde de eski muzıka dástúrlerine aynalǵan.

Evropa jámiyeti demli ásbapların dástúrlerinde dáslepki qollanılǵanınan tap házirgi kúnge shekem qadirlep keledi. Karolingler dáwirinde signal shaqları áskerler hám baylar menen bekkem baylanıslı boldı. Olifant⁴ - pil tisinen jasalǵan úplenetuǵın shaq (burǵı), Orta ásirlerdegi “Roland qosıǵı” dástanında keń tilge alınǵan. Keyinirek Evropa áskerleri musulman áskeriy orkestrları ámeliyatına ámel ete otırıp, áskeriy shaqırıqlar hám áskerlerdi urısqa jıynaw ushın shavlar (Batis goboydıń dáslepki túri) hám tuwrı metall gernaylardan (buisins) paydalanǵan. Demli ásbaplar Orta ásirlerdegi liturgik⁵ xızmetlerde de qollanılǵan bolıwı múmkin, eger bunıń dáslepki dálilleri diniy kórkem ónerde tabılǵan bolsa da, olar dástúr ámeliyatına keńirek, kóbirek súwretlengen ásbaplardıń tımsalı yamasa allegorıyalıq mánisine baylanıslı bolıwı múmkin.

Oyanıw dáwirinde oyshıllar, gernaylar hám trombonlardan shólkemlesken mıs demli inventarları járdeminde ózleri qáwenderlik etken muzıkalıq ilajlarda baylıq hám kúshti kórsetiwge umılǵan; Sud hújjetleri hám kórgizbeli derekler áskeriy júris hám basqa dástúrlerde de demli ásbaplarınan keń paydalanılǵanlıǵınan dárek beredi. Demli saz ásbapların jıynaw baylıq hám abıray-ıtar belgisi retinde de esaplanıwı múmkin edi, sebebi ayırım bay adamlar demli ásbaplardıń kózge kórinetuǵın úlken kollekciyaların toplaǵan. Mısal ushın, Augsburglı Georg Raymund Fugger (házirgi Germaniya) úyiniń inventarizaciyasında 400 ge jaqın ásbaplar, sonday-aq 111 nay bolǵan. Angliyada Genrix VIII kollekciyasındaǵı 381 ásbaptan 272 i demli ásbaplar edi.

Tap sol dáwirde pútkil Evropa municipyalitetlerinde professional demli ásbapları toparları dúziledi. Stadtpfeifer (“qala trubashıları”) Germaniyada bul muzıkantlar dástúrlerde, toylarda hám geyde qosıqshılar menen birge ıqtıyatlılıq penen jazılǵan múqaddes polifoniya (yaǵnıy, birneshe sesler uyǵınlıǵılı qatarlar menen muzıka) atqarǵan. Franciyada, Lui XIV dáwirinde Grande Ecurie (korollıq dástúrlerin muzıka menen támiyinleytuǵın ansambl) demli ásbapların ósirdi hám óz toparına eń jaqsı atqarıwshılar hám sázendelerdi kirgizdi. Ataqlı háweskerler arasında Prussiyalı Ullı Fridrix II de bar edi, ol nemis muzıkashısı hám kompozitorı Iogan Yoaxim Kvanctı oǵan nay shertiwdi úyretiw ushın jallaydı. Xalıq muzıkası demli ásbaplarındǵı úlesin ele saqlap qalǵan. Qáwenderliktiń korollıq mákemelerinde kópshilikke ótiwi menen kórkem muzıka keńlew qollap-quwatlandı, háwesker muzıka bolsa óz dárejesinde rawajlanıp bardı.

⁴ Olifant - pil súyeginen jasalǵan orta ásirlerdegi ań hám signal shaxı.

⁵ Liturgiya, ápiwayı sóz benen aytqanda, xristianlarǵa sıyınıw haqqındaǵı pán bolıp tabıladı.

Demli ásbaplar tarqalıwı.

Demli ásbaplar basqa geografiyalıq aymaqqa kiritilgende, onnan payda bolǵan hárqanday jańa ásbap ádetde uqsas at yamasa funkciya, ulıwma fizikalıq ózgeshelik yamasa málim bir social klası menen asociaciya ózinen aldınǵı ásbaplar menen baylanıslılıqtı saqlap qaladı. Solay etip, ásbaplardı bólistiriw mádeniyatlar arasındǵı qatnaslardı sáwlelendiredi. Arab dúnyası, Turkiya, Evropa hám Aziyanıń ayırım bólimlerinde ushıraytuǵın zurna, goboydıń tarqalıwına misal bolıp esaplanadı.

Zurna (Surna) birinshi bolıp musulman aymaqlarında málim bolıp, ol jerde Iran, Mesopotamiya, Siriya hám Anatoliyadaǵı aldınǵı túrlerdiń sintezi nátiyjesinde payda bolǵan. Óziniń tiykargı tórt bólekli formasında, jıltır denesi, tili, shtapel hám piruet (tildi tolıq emes qoplaytuǵın disk yamasa cilindr) menen ol demde arablar tárepinen basıp alınǵan jerlerge tarqaldı. Ol XII ásirde Batıs Evropada (shaum) hám keyinirek Balqan aymaqlarında (zurla) da málim bolǵan. Islam dininiń tarqalıwı menen zurna Jaqın Shıǵıs hám Parsı mámleketinen Indiyaǵa, Qublası - Arqa Aziya hám Qıtayǵa alıp klinedi. Parsısha sırnay (yamasa surna), misalı, Arqa Indiyada shehnai hám Qıtayda suonaǵa aylandı. Ekinshi oktavada úplenetuǵın qısqa cilindr sıyaqlı trubkaǵa iye bolǵan jergilikli Xan goboyı (guan) menen pariqtı etedi.

Zurna dáslep áskeriy orkestrlarda signal quralı retinde qollanılǵan, biraq keyinirek arablar onnan túrli wazıypalar ushın paydalana baslaǵan: zárúrli shaxslardı kútip alıw, ziyaratlardıń baslanıwın belgilew hám basqa dástúrlerde joldashlıq qılıw. Bul ayırıqshalıqlardan geyparaları ásbap penen tarqaldı. Solay etip, zurna arab dúnyasında, sonıń menen birge, Armeniya hám Shri-Lankada kómiw dástúrlerinde oynalǵan. Basqa muzıkadan tısqarı asociaciya hár qıylı mádeniy baylanıslardı usınıs etedi: misalı, Malayziyadaǵı serunay, tiykarlanıp, hár qıylı Waang kulit yamasa saya quwırshaqları tamashaları ushın qollanılǵan, sebebi zurna türk saya teatrında da (Karagez) qollanılǵan. Búgingi kúnde zurna xalıq ásbabı retinde musulman aymaqlarında hám basqa regionlarda, atap aytqanda Greciya, Kipr hám Armeniyada saqlanıp qalǵan. Ol, birinshi náwbette, bayramǵa say awıl muzıkasında qollanıladı hám tómén social siyasiy gruppa wákilleri tárepinen kishi ansambllarda atqarıladı.

Ustashılıq

Muzıka ásbaplarınıń joqarı mádeniy mánisi ádette olardıń ónermentshiliginde kórinedi. Usta dizaynnıń ózinde qosatuǵın ónermentshilik hám materiallardıń sapasına qosımsha túrde, ónerment ásbaptı tımsallı naǵıslar yamasa quramalı zerler menen bezewde ónermentshilik kúshke kiredi. Demli saz ásbaplarında ásbap formasınıń ózi dekorativ bolıwı múmkin. Konus tárizli oǵı mıs qońırawı bóliminde tawsılatuǵın sunanıń simmetriyası tańlanıwlı esaplanadı.

Ásbaptıń trubkası hár bir barmaq tesigi ushın shıraylı tárizde kesilgen bolıp, ol kishi mıs piruet hám kelte qamıs penen oralǵan bir qatar qısqaǵan konsentrik dóńgelekler tásirlerin qaldıradı. Tiyisli arab sırnayları kakmak penen bezetilgen bolıwı múmkin. Orta ásirlerde Evropada olifant tekǵana pil súyeginen, bálki geyde quramalı naǵıs oyıwshılıǵı ushın da joqarı bahalanǵan.

Usıǵan uqsap, kemirek dramatikalıq bolsa da, dizaynǵa itibar Evropanıń aǵash demli ásbaplarında ushıraydı. Barokko goboy hám blok fleytanıń profiline tán bolǵan proekciyalar da utilitar (olar ásbaplardıń buwınların bekkemleydi) hám kórkem bolıp tabıladı. Buwınlarǵa pil súyegi aylanaları qosılıwı olardıń gózzallıǵın asıradı. Aǵash demli saz ásbaplarınıń eń iybeli hám oylap shıǵarıwshı úlgeri arasında XVII ásir aqırı hám XIX ásirdiń geyparaları funkcionál qamıs retinde tayarlanǵan nay hám klarnetler bolıp tabıladı.

Jaǵımlı iymek sızıqlı bezewsiz demli ásbaplar azǵana qosımsha bezewdi talap etedi, biraq hátte bul názik ásbaplar da kóbinese qońırawdıń shetinde yamasa qońırawdıń ózinde bezeledi, ásirese XVII-XVIII ásirlerdiń ataqlı Nyurnberg ónermentleri tárepinen naǵıs oyıwshılıq penen bezetilgen. Qıtaylıqlar tárepinen yoshlandırılǵan eń quramalı hám iybeli bezewler oyanıw dáwirinde, patsha shańaraǵı hám olardıń qonaqları ushın arnalǵan ájayıp dramatikalıq spektakllar ushın arnawlı saz ásbapları buyırtpa etilgen waqıtta payda bolǵan. Sırnaylar aydarha formasında sáwlelengen jáne bul (hám basqa) ásbaplardıń rastrubı aydarha basına aylantırılǵan. Geyde ásbap úplengende terbelis ushın til da qoyılǵan hám sırtqı tárepinen balıq tárezileri boyalǵan. Bunday hádden tıs jaǵdaylar keyingi ásirlerde, ásirese, XIX ásir aqırında Italiyada waqtı-waqtı menen payda boldı. Quramalı tiykarǵı mexanizmler XX-XXI ásirlerde aǵash saz ásbaplardı bezewge tosqınlıq etedi hám demli ásbapları óndiriwshileri ádetde ásbaplardıń funkcionál dizaynlarınıń gózzallıǵınan minnetdar edi.

Erte tariyx

Muzıka ásbaplarınıń dáslepki tariyxı haqqında maǵlıwmat dárekleri kóbinese uǵımsız. Tariyxtan aldınǵı dáwirde saqlanıp qalǵan birneshe ásbaplar arasında texnikalıq uqıp hám akustikalıq bilimdi kórsetetuǵın awız boshlıǵı hám barmaq tesikleri bolǵan súyek nayları bar. Jar taslar kórkem óneri hám úngir súwretleri hár qıylı ásbaplardı ózinde sáwlelendiredi. Ayırım zamanagóy regionlıq mádeniyatlar ásirler dawamında ózgermegen saz ásbaplarına iye ekenligin dawa qılsada, dúnya mádeniyatlarınıń muzikalıq artefaktları kemnen-kem jaǵdaylarda statikalıq bolıp qaladı.

Demli ásbaplarınıń kelip shıǵıwı haqqında kóplegen shamalar bar hám olar jer júzinde keń tarqalǵanlıǵı sebepli, shaq, súyek, qabıq, haywan shaxı yamasa tisdegi tesikke qarsı erinlerdiń terbelis procesi kóplegen dáslepki mádeniyatlarda ǵárezsiz túrde bolıwı múmkin. Olardıń kelip shıǵıwı, tiykarınan, erinlerdiń birinshi

ǵıshırlawınan da ótip ketiwi múmkin. Kóplegen mádeniyatlar tilsimli yamasa diniy dástúrlerde dawıstı jasırıw ushın nıqaplar menen birdey qurallardan paydalanadı; Olardan muzıka ásbapları retinde paydalanıw keyinirek oylanǵaǵa uqsaydı. Bunday megafonlar búgingi kúnde de Shveycariya hám Braziliyanıń jergilikli xalıqları sıyaqlı hár qıylı mádeniyatlarda qollanıladı. Dawıs jaratıw ushın teńiz shıǵanaqlarınan eń kóp paydalanılatuǵın qabıq muzıkaǵa dawıstı buzıw retinde xızmet ete baslaǵan hám keyinirek nátiyjeli trubaǵa aynalǵan bolıwı múmkin.

Trubalar

Trubalar tayarlaw ushın súyekler hám qabıqlardan tısqarı, kóbinese bambuk, qamıs hám terek shaqları yamasa denesi qollanıladı. Mısal ushın, Avstraliyalı didgeridu qamıstan yamasa kóbinese termitler tárepinen tereńlestirilgen evkalipt putaǵınan tayarlanıwı múmkin. Gúmis gernaydıń dáslepki úlgisi Áyyemgi Egipet shaxı Tutanxamon (eramızǵa shekemgi XIV ásir) qabirinen tabılǵan. Keyinirek, salpinx, sonıń menen birge, tuwrı truba, Greciyada málim bolǵan. Bronza qońırawlı pil súyeginiń 13 bóleginen jasalǵan ájayıp úlgisi V ásrge tiyisli dep iseniledi. Eramızǵa shekemgi eski Rim ekvivalenti tuba bronza edi hám etrusklar⁶ menen baylanıs qılıw arqalı Rimge kelgen. Jáne bir Rim trubası lituus, J tústegi ásbap bolıp, onıń kelip shıǵıwı da etrusk baylanıslı edi. Onıń dáregi, eń áyyemgi mısallarda keltirip ótilgen, olda, qońıraw ornına sıyrı shaqı bolǵan ápiwayı ishi bos qamıs edi. Soǵan uqsas ásbaplar Qıtayda da ámelde qollanıladı, ol jerda zhajiao birdey tiykarǵı dizaynga say hám tegis awız boslıǵın qosadı. Rimniń jáne bir uzın trubkası kóshpeli bolıw ushın G formasına iyilgen hám jelkede alıp júriw ushın óz ara baylanısqa kornu bolıp tabıladı.

Shaqlar

Tábiyiy shaq tap gernay sıyaqlı áyyemgi bolıp, haywannıń shaqı yamasa tisinen alınǵan. Shaqlı haywanlar túrleriniń hár túrliligine qaray Afrika mámleketleri muzıka shaqlarında hár qıylı sırtqı kórinislerine, ólshemleri hám sesler uyǵınlıǵına erisedi. Dúnyadaǵı eń áyyemgi hám eń uzaq dawam etetuǵın shaqlar uzınına atqarılǵan bolsa da, kóplegen qaptallama dawıslı shaqlar, ásirese Afrikada ele de qollanıladı.

Shofardı ayırıqsha atap ótiw maqsetke muwapıq, sebebi ol evrey dinine tariyxıy dáwirlerdiń basınan berli xızmet etip kelgen hám házirde kópshilik toparlarda Rash-Xashana (Jańa jıl) hám Yom Kipur (Pákleniw kúni) ushın saqlanadı. Ásbap ápiwayı ǵana eshki yamasa qoshqar shaxı bolıp, puwlaw procesinde tegislenedi hám iyiledi. Túrli dástúr dawısları tek ekinshi hám úshinshi

---

⁶ Etrusk - eramızǵa shekemgi 1-mıń jıllıqta jasaǵan áyyemgi civilizatsiya. e. Apennin yarım atawınıń arqa-batis bóleginde (wálayat - áyyemgi Etruriya, zamanagóy Toskana) Arno hám Tiber dáryaları aralıǵında jaylasqan hám Rimnen aldınǵı rawajlanǵan mádeniyattı jaratqan hám oǵan úlken tásir kórsetken.

bólimlerden (overtone) paydalanadı jáne onıń kúshli dawısı Yahovanıń qulaǵına jetıwde xızmet etedi dep esaplangan.

Haywan shaxınıń Rim versiyası bukina bolıp, dáslep buǵa shaxı bolıp, geyde awız boslıǵı menen úskenelestirilgen. Buccina shopanlar ásbabı bolsa da, onıń Rim armiyasında paydalanıw ushın uyqas túrde bezetilgen bronza kásiplesi bar bolǵan.

Biraq, Skandinaviyalılardıń dáslepki bronza shaqları bolǵan lurlar (jalǵız lur) jáne de tásirli edi. Olar konus tárizli bolıp, kóbinese jup boladı, tap mamont tisleriniń iymek sızıqları sıyaqlı, voronka formasındaǵı awız boslıǵına iye hám tegis, masaqlı disk penen tawsıladı. Olardıń kelip shıǵıwı eramızǵa shekemgi 3000 jılǵa tuwrı keledi dep shama etilgen bolsada olar eramızǵa shekemgi 1000 jıllar átirapında tariyxıy dereklerde kórinedi.

Tagı bir zárúrli demli saz ásbabı Orta ásirlerdegi sıyr shaqınıń barmaqlı tesikleri bolǵan áwladı bolǵan kornetto (italyancha atı kornett dep awdarma etilgen; nemishe Zink atı menen de belgili) edi. G formalı treble kornet eki bólek aǵashdan jasalǵan bolıp, ishi bos hám bir-birine jabıstırılǵan, bir az konus tárizli trubka payda etiw ushın, ádetde segiz qırlı hám kóbinese prototip formasına iyilgen. Teri qatlamı, betti qorgaytuǵın hám hárqanday aǵıwları beklep turǵan, kóbinese joqarı ushı bezetilgen. Kornett úlken ólshemlerde islengen, biraq tek trebl túri keń tarqalǵan.

Truba dástúr ásbabı retinde óziniń paydalılıǵın saqlap qalǵan. Biraq, ol barokko hám klassicizm dáwirlerinde tolıqlaw rawajlanıwǵa eristi. Trombon kornetlar menen jetkilikli ásbabı retinde yamasa basslar menen birge biyik dawıslı qatar da jaqsı birlestirildi.

Juwmaq: Juwmaqlap aytqanda, hár bir insan óziniń tuwılıp ósken hám jasap atırǵan jeriniń milliy mádeniyatı úrip ádet hám dástúrleri ótmishi hám búginin azlı kem xabardar bolıwı maqsetke muwapıq boladı. “Hámme óz tariyxın ullılaydı. Biraq biziń mámleketimizdegi sıyaqlı bay tariyx, babalarımızday ullı oqımışlılar hesh qay jerde joq. Bul miyraslardı tereń úyreniwimiz, xalqımızǵa, dúnyaǵa jetkeze biliwimiz kerek. Bul orayǵa kelgen adam tariyxımız haqqında tolıq kóz aldılarında sáwleleniwi kerek, úlken ruwxıylıq alıp ketiwi zárúr” - degen edi prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev. Demek sol ayqanıday birinshi náwbette insan óz tuwılıp ósken diyarınıń milliy úrp-ádeti, dástúrleri, tariyxı haqqında biliwleri kerek ásirese kórkem óner tarawında miynet etip atırǵan hár bir kisi milliy saz ásbaplarınıń tariyxınan xabardar bolıwları tiyis dep oylayman.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Raxmanbergenov N., Moyanov I. UZBEK TRADITIONS AND LYRICAL SONGS //Modern Science and Research. – 2024. – T. 3. – №. 1. – C. 142-147.

2. Jiyeñbaevich M. I. The evolution of music pedagogy of the karakalpak people: Historical and theoretical aspects //Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. – 2021. – T. 11. – №. 10. – С. 27-32.
3. Jiyeñbaevich M. I. Competence-based approach in higher musical and professional education //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 12. – №. 4. – С. 42-47.
4. Moyanov I. TRAINING AND DEVELOPMENT OF ART PERSONNEL //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 9. – С. 65-69.
5. Попов С.С. Медные духовые инструменты // Инструментоведение. — СПб.: Лань, 2022. — С. 173—215. — 440 с
6. Чулаки М. И. Медные духовые инструменты // Инструменты симфонического оркестра. — М.: Музыка, 1972. — С. 101—142. — 177 с.

Internet derekleri:

1. <https://www.britannica.com/art/wind-instrument/Social-aspects-of-wind-instruments>
2. Просмотр «XALÍQ SAZLARÍNÍN BIRI SHÍNQOBÍZ SAZ ÁSPABÍ TARIYXÍ HAQQÍNDA» | NEW RENASSAINCE CONFERENCE

MAZMUNÍ

MUZÍKATANÍW

1	Раджабова С.Р. СОВРЕМЕННОЕ ВОКАЛЬНОЕ ПРОИЗВЕДЕНИЕ: СОЕДИНЕНИЕ ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИИ В АЦИОНАЛЬНОМ МУЗЫКАЛЬНОМ ИСКУССТВЕ.....	3
2	Туйчиева Р.Х. СОНАТА ДЛЯ СКРИПКИ И ФОРТЕПИАНО ФАТТАХА НАЗАРОВА В КЛАССЕ КАМЕРНОГО АНСАМБЛЯ.....	12
3	Muxamedjanova Z. YOSH KOMPOZITORLAR IJODIDA KAMER-CHOLG‘U ASARLARINING IJROCHILIK TALQINI.....	17
4	Ражабова Н.Ф. ЛАДЫ НАРОДНОЙ МУЗЫКИ В КУРСЕ СОЛЬФЕДЖИО.....	26
5	Saidxonov A.S. IOGAN SEBASTYAN BAX OHANGLARDAN TARALAYOTGAN HAYOT.....	31
6	Muxamedjanova Z. B.TURSUNBOYEVNING FORTEPIANO UCHUN “SAVTI KALON SOQIYNOMASI” MAVZUSIGA VARIATSIYASI TAHLILI VA TALQIN MASALASI.....	36
7	Чаршемов Ж.А. ОРКЕСТР УЧУН КОНЦЕРТ ЖАНРИ ТАРИХИ.....	44
8	Kamalova G.M. JAMIL CHARHEMOVTIŇ “POPURRI” SHÍGARMASINIŇ ÓZGESHELIGI.....	52
9	Allaniyazov B.Q. «MUXAMMES» JANRINIŇ TEORIYALÍQ HÁM ÁMELIY MASHQALALARI.....	58
10	Мухамедзянов К.Т. О ВОКАЛЬНОМ ЦИКЛЕ «РУБАЯТ» НОДИРА МАХАРОВА НА СЛОВА АЛИШЕРА НАВОИ.....	64

KÓRKEM ÓNER

11	Allanbaev R.O. MUZÍKALÍ SHÍGARMALARDIŇ QARAQALPAQ TEATRÍNDÁ TUTQAN ORNI.....	69
12	Djumaniyazov U.M. XALQ CHOLG‘ULARI ORKESTRIDA RUBOB PRIMANING O‘RNI.....	76
13	Áliev N.Ġ. QARAQALPAQ MUZIKA MÁDENIYATINDA DEMLI ÁSBAPLAR.....	81
14	Kamalova G., Dauletbaeva G. DUWTAR SAZ ÁSBABÍN ZAMANAGÓYLESTIRIWDIŇ ÁHMIYETI.....	89
15	Karimova N. O‘ZBEKISTONDA O‘TKAZILAYOTGAN XALQARO TIVALLARNING MADANIY ALOQALARDAGI ROLI (Xalqaro asal ivali misolida).....	95
16	Ризаев О. ТЕАТР ВА ЗАМОН.....	105
17	Shukurov A. MILLIY O‘ZLIKNI ANGLASHDA MILLIY MADANIYATNING AHAMIYATI.....	111

18	Хожаназаров Т. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОНДА ОПЕРА САНЪАТИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА РИВОЖЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ.....	117
19	Мамадалиев А. ЎЗБЕК МАДАНИЙ МУСИҚА ИЖРОЧИЛИГИДА ХАЛҚ ЧОЛҒУЛАРИ АНСАМБЛЛАРИНИНГ ТУТГАН ЎРНИ (чангчилар ансамблида Ф.Содиқовнинг “Ҳумор” асари мисолида)..	122
20	Назаров О. МИЛЛИЙ ЧОЛҒУЛАРДА ЎҚИТИШ УСЛУБИЁТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА МУТАХАССИСЛИК ФАНИ ЎҚИТУВЧИЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ АҲАМИЯТИ (Абдувоҳид Мажидов фаолияти мисолида).....	129
21	Юлдашева М.Б. РОЛЬ МЕЖКУЛЬТУРНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ И КУЛЬТУРНОЙ ДИПЛОМАТИИ В ПРОДВИЖЕНИИ КУЛЬТУРЫ УЗБЕКИСТАНА.....	135

MUZÍKA PEDAGOGIKASÍ

22	Gulmanov I.Sh. DÁP ÁSBABÍN OQÍTÍW METODIKASÍ TARIYXÍ..	143
23	Iseev R. FORTEPIANO SABAGÍNDÁ SES GOZALLÍGÍ ÚSTINDE ISLEW PROCESI.....	154
24	Yusupaliyeva D.K. YANGI O‘ZBEKISTON YOSHLARI TARBIYASIDA MILLIY QADRIYAT: MONIYAT VA MAZMUN....	160
25	Азимов Б. ИЛМ ВА ТАЖРИБАДАГИ ПЕДАГОГИК МАҲОРАТ (Васильев Феоктист Никифорович ижоди мисолида).....	168
26	Казакбаева М. РОЛЬ И РАЗВИТИИ ЦИФРОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В МУЗЫКАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ.....	175
27	Умарова В. РАБОТА НАД ПОЛИФОНИЧЕСКИМИ ПРОИЗВЕДЕНИЯМИ В КЛАССЕ «СПЕЦИАЛЬНОЕ ФОРТЕПИАНО».....	180

JÁMIYETLIK-GUMANITAR PÁNLER

28	Тлеуниязова Г.Б. ЗАМОНАВИЙ ҚОРАҚАЛПОҚ ЛИРИКАСИНИНГ ТАРАҚҚИЁТ ТАМОЙИЛЛАРИДА ШЕЪР КОМПОЗИЦИЯСИ.....	186
29	Бекбергенова А.У. ПИСЬМЕННЫЙ ПАМЯТНИК «КИТАБИ ДЕДЕМ КОРКУТ» И ДАСТАН «ЕР ЗИЙУАР».....	196
30	Бекбергенова А.У. ҚАРАҚАЛПАҚ ОЧЕРКЛЕРИНИҢ РАЎАЖЛАНЫЎ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ (1991-2000-жыллар).....	202

MUZÍKA HÁM KÓRKEM ÓNER
XABARSHÍSÍ
Ilimiy-metodikaliq jurnal

“STATION X” baspası
Nókis-2024